

LINGUAL PROBLEMI EN L'AVIACADO

TRADUKIS J. KREIS-SCHNEEBERGER (SUISIA)

En «Suisa Ido-Buletino» me raportis recente pri l'aventuro di du suisa aviaceri qui voyajis ad Anglia e mustis tervenar en loko ne-konocata. Ne savanta la angla linguo, li experiencis la desavantaji dil lingual frontieri.

Hazarde me nun lektis recente sub la titulo «No comprendo» (me ne komprenas) en la hispana edituro dil revuo «INTERAVIA»* long artiklo pri la lingual problemi en l'aviacado. Pro ke la kontenajo e la konkluzo di ta artiklo interesas ni Idisti, me rezumas e tradukas ol kelke kurtigite.

L'artiklo mencionita komencas per simila naraco pri la voyajo di du dana aviaceri qui anke flugis ad Anglia (en la komenco dil internaciona komercala flug-trafiko), tervenis ibe e ne komprenis la telegramo recevit en angla linguo. L'autoro skribas yene:

«Cadié ne plus existas aviacero qua ne savas adminime la angla linguo, ultre lua matrolinguo. La majoritato mem dominacas duesma e triesma linguo stranjera. Ma la angla linguo transformesis aden linguo universala por l'aviacado, sequanta tale anciena tradiciono: ol ja esis la internaciona komunikilo dil navisti. La flugkomandanti, la mekanikisti, la helpanti — omni parolas la angla linguo. Omno devus do funcionar facile ed on ne devus parolar pri 'lingual problemi en l'aviacado'. Ma regretinde lo ne es tam simpla kam semblas. Kande ni aludas linguala defacilesi, ni ne referas a naiva erori tradukala pri vorti, qui existas en diversa lingui kun senco tote diferanta. Existas altra posibleso min stranja por miskompreno, mem kande la piloti, la mekanikisti, la helpanti e la pasajeri parolas fluante la angla linguo.»

* Kun afabla permiso dil editerio *Interavia Revue de l'Aéronautique Mondiale*, julio 1948 (No 7) - Strictly Copyright 1948 - *Interavia S. A. Genève (Suisia)*.

Quon on devas komprenar exakte kom «angla linguo»? Oscar Wilde dicis ke omno es komuna a la angli ed amerikani, ecepte la linguo. Mem la linguisto H. L. Mencken semblas opinionar tale, nam lua libro ja klasika pri la «amerikana linguo» (*The American Language*, Jonathan Cape, London 1922) kontenas 492 pagini. E ne es nur la angla linguo «amerikana» o la amerikana linguo «angla», qui es deskriptita. Mencken distingas 11 kombinuri dialektala, li omna ample extensita en USA: la «amerikana linguo» mixigita kun la germana (Die boys mit die meidlach haben a good time), franca, hispana, yiddish, italiana, dana, sueda, norvega, holandana, islandana, greka, slava, mem kun la indiana, chiniana, japoniana o bantu-linguo.

Nedependante de la expresuri qui kelkafoye kreas konfuzo, la diferi inter la amerikana ed angla vortari es generale ne-nociva. Fakte ne esas grava ke la amerikani nomizas la breteli *suspenders* e la garteri *garters*, dum ke kontree la filii di Albion nomizas la garteri *suspenders* e la breteli *braces*. Nur la domestio angla di amerikana familio povus erorar ye la utiligo di ica objekti. Plu grava semblas a ni la difero inter la nomi dil etaji di domo. Se incendio eruptas en la unesma etajo, l'amerikano lo supozas en la duesma, nam por lu, la etaji komencas en la ter-etajo (first floor). En la sama kazo l'anglo direktus la pumpisti a la unesma etajo, nam por lu la ter-etajo es la *ground floor*.

Yen por ilustrar kelka diferi di la «aviacala» linguo inter la du nazioni: la amerikani nomizas la direktilo por tervenar *landing gear*, la angli *undercarriage*, e por vorti amerikana *airplane*, *airfoil*, *propeller* la angli uzas la analoga expresuri *aeroplane*, *aerofoil*, *airscrew*, etc.

Konseque, ne es absolute ne-dispensebla, por provokar incidenti plu o min benigna konfrontar piloti angle parolanta kun personi hispana o franca dil infrastrukturo (ter-equipa). L'unesima povas sendubite ja erorar kande lu devas interkomprenar kun amerikano «kompleta». Ka vu ja audis ulfoye telefonisto angla komencar urjanta konversado kun nord-amerikano?

O sendez ica piloto qua «parolas» perfekte angla ad Australia. Sidney J. Baker es por la australiana Anglo lo sama kam Mencken por la angla Amerikano. Baker donas amuzant exempli de to quon la australiani facas kun la angla linguo. Baker prizentas listo de 135 expresuri inventita da la «Royal Australian Air Force» e la navaro di ica lardo dum la duesma mondomilito. Ica expresuri trovasas en nula vortare angla e li komprene

konstitucas ula jargono. Ma, quale freque eventas en la evoluciono di linguo, la linguo populara povas naskigar skribita linguo, quan omnu acceptas; en ica kazo, la linguo dil aviaco.

To get through (tra-irar) ne signifikas ulo por ica pilotiste qua «dominacas fluante» la angla linguo. Ma la viraro dil infrastrukturo australiana perfekte savas ke l'aviacero qua pronuncas ica tri vorti, intencas volar de bazo nordala vers la sudotrans la dezerto-zono di Australia. La vorto *emu* forsan konocesas dal stranjero kom la nomo dil kazuaro, ulasorta ucelo simila a la strucho e qua freque trovasas en ica kontinento; ma ica stranjero certe ignoras ke la sama signifiko anke uzesas por la kontrolo dil aviaco. La «Royal Australian Air Force» nomizas la aerodromo *nest* e la cilindro *pot*. A la sigareti donesas nomi familiata quale: *coiler*, *curler*, *burn*, *twirly*. La australiana expresuro por indikar forta bombardado vekos certe tragikala memoraji «Maltese holidays» (Maltana festo-dii). La *foo* es por la australiani la nacionala vario di persono tragikomediale qua trovasas omnaloke, la stulto quan on igas responsiva pri omna pilotaj erori, la terveni ne-habila e la accidenti.

Apene familiarigita kun la australiana-angla linguo, la aviacero trovas pos kelka flug-hori la *Beach-la-Mar*, la komercale jargono angla-china-malaya-franca dil la West-Pacifico, de qua la malayi parolas — e skribas 250 dialekti (Beach-la-Mar, da Winston Churchill, generala konsulo en la Samoa e Tonga-insuli, Carnegie Institute, Washington 1911).

Konseque, quo es la angla linguo? E quo esas la «bona angla»? Baker respondas rezigneme: «Good English is a fiction beloved of litterateurs» (La bona angla linguo es finguro afecionata dal literaturisti). E por esar yusta konvenus adjuntar: Quo es la hispana, la portugalana linguo, kande la homi de Madrid o Buenos Aires, de Lisboa o Rio de Janeiro movabis lu kelkete? Quo es la franca, la germana linguo?

Linguo internaciona?

La granda prekursori dil aviaco ja previdis la problemi rezultonta por la interkompreno generala en trafiko, qua movos su sur omna fixa teri ed oceani. Tri yari ante ke Henri Farman realigis lua unesma flugo de un kilometro, Ernest Archdeacon, la famoza franca meceno dil aviaco ja publikigabis sua libro: «Pro quo me divenis Esperantisto» (Fayard, Paris, 1910). La

prefacon skribis Henri Farman. La du pioniri dil aviaco dedikis kune multa hori por la studio di la solvuro dil lingual problemo.

La unesma helpolinguo ja naskis tote naturale de la komercio inter la homi. La *lingua franca* kreesis e developesis da la naviganti de Genova e Venezia por komprenigar su dal komercisti dum lia voyaji en la oriento. Lia floti aventurera adportis ica linguo omnaloke, e ne es astonigiva ke olua latina radikis richigis multega lingui e dialekti (On trovas fragmenti di la *lingua franca* en ica «Beach-la-Mar» mencionita supre).

Cadie existas sennombra lingui artificiala od helpanta, multa de ica lingui es mem desfacile konocibla kom artificiala produkto. Fakte la kemiala formuli — quin ni debas a la Suedo Berzelius — la matematikala, la astronomiala formuli e mem la muzikala noti esas ulsorta lingui per signi, qui posibligas e certigas la reciproka kompreno internaciona. En ica specala kategorio de helpolingui per formuli, ni mustas mencioner anke la alfabeto «Morse» e la kodexi utiligit en telefonado e telegrafado senfla. Til nun, on nur traktis la questiono di la kompreno inter la komercal aviaco, la mekanikisti, la pasajeri e la generala publiko. La relati dil aviaco kun la infrastrukturo o kun altra aviaco dum la flugo mantenesas per helpo di kodexi, nam li es tre nombroza.

Por ni, la esforci di la komitaro COM di la OACI por la uniformigo di la internaciona kodexi radio-komunikala, havas komprende ula importo. Ico concernas ante omno la trafikal kodexi en paco-tempo, nam dum la milito, la multeso e diverseso dil kodexi preferesas, pro motivi facile imaginebla, ad irga kodexo uniforma. Sen volar penetrar en la detali dil internaciona kodexo «Q», ni mencions ke lor la selekto dil vorti transmissenda per radiotelefono — qui tale egalesas a la signi dil radiotelegrafo — on esforcis maxime atenceme crear somi klare distingibla inter su, por evitar irgeposibla konfuzo. Exemplo: La signo SOS telegrafala remplasesis en la radiotelefono per la vorto MAY-DAY di qua la sonoreso permissas audo plu facil; «me vartas respondo» traducesas per OVER, dum ke por indikar la fino dil mesajo, on utiligas la kompozita vorto ROGER-OUT. Komprende la autori dil kodexi esforcas donar a singla vorto la senso maxime facile kaptibla. Videz amuzigant exemplo: La vortodexo aviaco di ula naciono central-europana adoptis la vorto SALAMI por indikar la patrio di ica produkto prizata dal gurma.

Un del maxime granda desfacilaji por interkompreno di la diversa nacioni konsistas en la diverseso dil pezi e mezuri, ma anke hike la OACI serchas remedio. Recente ol submisas a la stati adherinta kadro de mezur-imaji, qua devos permisar avancer gradope vers sistemo uniforma por la aeronavigado mondala.

La opinio dil komercal aviaco. Se en l'aviaco mondala, on ulfoye dezirus adoptar helpolinguo di la speco Esperantala, on havus nur «l'embaras du choix» (socio pri la selekto). Depos la unesma projekto da Descartes (1629) e Leibnitz (1679) granda nombro de altra helpolingui aparis e deseparis itere. Speciale en la duesma duimo dil 19a yarcento la artificiala lingui, konstruktita sur naturala o ciencala bazo, kreskis ek la tero quale fungis pos pluvo somerala. La nomi quin la inventeri donis a lia lingui, esis ofte kelke extravagan e stranja: *Monoglotica, Lumina, Sobresol, Excelsior, Catholic Language, Volapük, ed anke Ant-Volapük, Tutonish o Lasonabr*. Ula sioro *Tiemer* nomizis lua inventuro *Timerio*, dum ke sioro Max Wald imaginis, ke vortaro kun la dolca nomo *Pankel* konquestus nia globo. En la unesma pagino di lua verko lu inseris ica linei: «La linguo maxime facil e maxime simpla por internaciona uzo». Ni mencions ankore *Extralingua, Romanal, Simplo, Adjuvilo, Neoplastava, Dilo, Ro e Spokil*.

Plu recenta es un de la kontributaji maxime amuzanta di ica linguala chapitro: *Basic English* da C. K. Ogden, qua certe bitre plendus pro la komparo di lua «Angla simpligita» kun la supre mencionita lingui libere kreita. En lua novelo anticipala «*La formo di lo futura*», H. G. Wells skriptis ica frazi: «Ol destinesis (la B. E.) da la autoritati navistala ed aviaco a la rango di linguo ofical e privata por omna nacioni. Vers la yaro 2020, omna habitanti di la tero parolis e skribis «Basic English» ...

Tamen, tamen ... Es desfacile imaginebla, quale la mondo povus avancer en 70 yari per la 850 vorti dil B. E. — en mikra literi, la vortaro di ica linguo povus imprimesar en un sola pagino dil formato 16 — se per ica vorti on volus expresar omna subtilaji quin on cadie konsideras kom tante importanta.

(En la sequanta chapitro, quan ni ne tradukas, l'autoro dil artiklo mencions la praktikala metodi, quin la aviaco e la employati di aviaco societati utiligas por cirkumar la linguala diferi. Ica aviaco societati generale demandas de lia employati la dominaco ne nur dil angla, ma di un o du plusa lingui e mem stimulas la lerno di ca lingui per specala premii.) La autoro finas lua artiklo tale:

(Abreviuri dil nomi dil akademiani: A = dr. Auerbach, BE = de Belie, BC = Bogard, BZ = Bozzolo, BR = dr. Brismark, C = Cornioley, E = Eriksson, J = Jacob, K = Kreis, L = dr. Laurent, M = Marcilla, O = O'Regan, R = Richardson, T = Tenfuss, V = Vigh.)

*acentregulo: la lasta prekonsonanta vokalo havez l'accento, ecepte la finalo -as. - *Votostando* (LS 15): 2 yes, 7 no. *BZ:* pozo repulsinda. La pronunci lektis, lektôs, lektûs, lektêz esus leda e shokanta, segun me. Ni do konservez la existanta regulo. Cetero me ne trovas irga utileso en la chanjo propozita. *E:* no. - 2 yes, 9 no, **repulsita.**

*afolar/presar, shovar esante en densa turbo. - 1 yes, 7 no. *BZ:* me ne aprobas. - 1 yes, 8 no, **repulsita.**

*-ai/pluralo di -a, se necesa. - 3 yes, 6 no. *BZ:* me konsideras ca formo kom aprobinda, se nur ol ne implikas diplaso dil tonik acento: do altrai, ne altrai, bônai, ne bonai e c. Por evitar acental desfacilaji, on dartsus anke skribar per streketo: altra-i, bona-i. Tamen ca finalo esas uzenda nur se necesa, t. e. kande l'adjektivo esas sen artiklo, do «le altra», ne «la altrai», ma «yen pomi, esas belai inter li». Videz *altrai. *BR, E, T?* - 4 yes, 6 no. La diskuto duras.

*atono/biblal epoko. - 2 yes, 7 no. *BZ:* no. - 2 yes, 8 no, **repulsita.**

*Akheron/fluvio en Suba Mondo. - 1 yes, 6 no. *BZ:* no, ni evitez la sono kh, qua ne esas internaciona. En l'italiana ed en la franca exemple ol ne existas. Segun me Akheron o mem Akherono esas preferinda, anke se ne tote segun etimologio. *BR, E, T?* - 1 yes, 7 no. La diskuto duras.

*aktar/nemediata verbo ek akto. - 4 yes, 6 no. *BZ:* derivuro tote kontre la fundamenta reguli dil derivado, do repulsinda. *BR, E, T?* - 4 yes, 7 no. La diskuto duras.

*akumulaciono/akumulo. - 4 yes, 6 no. *BZ:* tote kontre-regula, do no. Ni ne subversez nia logikoza derivuro pro formala

«Un fakto semblas esar certa: La angla linguo cadie esas la interkomprenilo dil komercal aviacado. On povas dicar ke en la historio linguala existis altra linguo cadie detronizita: la sanskrit, la greka, la latina linguo. Ma en la komercal aviacado on kredas, ke la angla linguo ankore predominacas dum longa tempo.»

Noto di la tradukero: Por ni Idisti, ta konkluzo revelas nulo nova. Ol reflektas la generala opiniono pri ta problemo, qua duras existar til ke on trovos helpolinguo generala, facila ed internaciona. Semblas cetero ke la autoro nur surfacale studiis la problemo dil linguo helpanta. Lu mencias anciena linguo-projeti ed obliiviis Ido, Occidental, Novial e la explori recenta da IALA.

BIOLOGIALA RAPORTI

(CIENCIALA KUNLABORO INTERNACIONA)

En 1926 amerikana sciencisti fondis la maxim granda servo raportanta pri progresi biologiala e medicinala.

En 1939 existis adminime 6000 ciencala fakala revui, qui kontenis entote cirkume 60 000—70 000 artikli pri biologiala pri zultaji esplorata. Nula natur-sciencisto povis esar informata pri la moderna stando, pro la imensa quanto de materialo e pro la multa barili linguala, ecepte en formo de kurta raportti. Nula librerio dil mondo esas sat granda por akumuliar la fakala literaturo nove apavanta omnyare; e, mem se tala librerio existus, ol esas ne-uzebila por la majoritato dil sciencistaro.

Esas forsan la maxim granda impedilo por la progreso dil scienco, ke mankas efikiva moyeni por propagar la exploral rezultaji dil sciencisti diversa-naciona inter la studenti e tale utiligar oli por lo bona dil tota homaro.

La librerii biologiala di nia universitati ed organizuri exploralas esas, ecepte kelke plu importanta institucuri, tote ne-suficienta. Lernanti e docanti en omna landi do esas impedita en lia laboro. Lo esas ne-evaluebla perdo por la homarala progreso. La raportti-revuo esas forsan la unika moyeno qua povas kelke rekompensar la manki en la biblioteki por la studenti e sciencisti.

La historio dil scienco, explor-domeno ankore sat yuna, ja demonstris multa exempli pri la fakto, ke la mondo dum yar-

internacioneso, ofte deceptiva. Cetere akumululo esas sat naturala, pro ke italiana (accumulo). *BR, E, T?* - 4 yes, 7 no. La diskuto duras.

*alfabet fakultativa/alfabeto obligala (fakultativigo di -o). - 5 yes, 5 no. *BZ*: no. La fakultativigo existanta di -a ye l'adjectivi igas ambigua la plusa supreso di -o ye la substantivi. Cetere, meaimprese, la harmonio di nia linguo sufrus per ca supreso, anke sen irga ambigueso. La remarko da Yushmanov pruvus nulo: on anke sucesas bone komprenar eroroza skribaji o pronuncaji en irga linguo, ma co nultempe justifikis la erori. La dezincenco substantivala -o esas fundamenta traito di Ido, qua valoras plu multe kam l'internacioneso en DEFIRS. Koncerne l'italiana e la remarki da M e C pri la supreso dil finali en ca linguo, me memorigas ke it. bello, buono es adjectivi, ne substantivi, ed olia kurtigo (bel, buon) esas tote konforma ad Ido (hel, bon). Restas l'italiana kurtigo dil substantivi quale en signor, carbon e c.; ma, atencez, ol esas nur posibla (poezio exkluzita), se la substantivo sequesas nemediate da altra vorto (substantivo o adjectivo) strikte konektita kun ol: signor C., signor mio, il carbon fossile; ma sempre: egli è un signore, il carbone manca e c. Omnakaze nula supreso di la substantivala finalo -o esas admisebla en I. (yes, en la poezio, quale menciona. C). *BR*: ni devas mantenar la dezincenci en Ido, pro ke to faciligas la studio pro la min erudita homo. La linguo anke divenas plu harmonioza. *E*: Yushmanov pruvus ke la dezincenci esas tote nenecesa por ti, qui ja savas nia linguo. Co semblas a me justa nur en certena grado; me kredas ke anke por tala personi la frazi divenos plu klara e plu facile komprenebla per dezincenci. E por la novici nia dezincenci certe faciligas la kompreno dil texti ed igos lia intenco plu intelektibla. Pro to semblas a me avantajoza ke la substantivi adminime dum kelka yardeki finas per -o en la singularo e per -i en la pluralo... Pos du o tri yardeki, kande la yunaro generale studis Ido en la skoli, forsan esos apta tempo eventuale aceptar la fakultativa finalo -o. *T?* - (*Ferreres*: es kontre la propozita fakultativigo. *Haffenden*: la dezincenco-sistemo di Ido es karakterizivo tre importanta, sen qua ta linguo divenus senco-expresilo min potente e do min valoroza, divenus min povanta servir la pensado. *C*: la siori Ferreres e Haffenden voluntez pardonar, se lia remarki ne komplete publikigasas, pro ke la spaco es mikra e l'akademiala decido ya nun es matura.) - 5 yes, 8 no, *repulsita*.

*aloquar/direktar la parolo ad ulu. - 5 yes, 5 no. *BZ*: no, ne internaciona. *BR, E, T?* - 5 yes, 6 no. La diskuto duras.

*alparia/«alpari». - 3 yes, 7 no. *BZ*: yes. *BR, E, T?* - 4 yes, 7 no. La diskuto duras.

*altrai/altri, le altra. - 3 yes, 7 no. *BZ*: aprobinda ye la kondiciono antee dicitra: altrai o altra-i sen artiklo, ma nur «le altra» kun artiklo. La difero inter altri e altrai esas notora: altri relatas substantivo supozebla, ma ne antee expresita, speciale «altri» = altra homi; altrai referas substantivo ja antee expresita, videz l'exemplo ye *-ai. *BR, E, T?* - 4 yes, 7 no. La diskuto duras.

*-anco/-anteso. - 1 yes, 5 no. *BZ*: no; -anco esas forsan plu naturala kelkafoye, ma nereguloza. *BR, E, T?* - 1 yes, 6 no. La diskuto duras.

*andar/irar. - 5 yes, 4 no. *BZ*: yes, vice irar. *BR, E, T?* - 6 yes, 4 no. La diskuto duras.

*angelear/angelagar. - 1 yes, 7 no. *BZ*: no, nur angelagar, adminime tam longe kam on ne decidas adoptar altra sufizo vice -ag-, e co ne esas precipua, do urjanta questiono segun me. Oportas preferir diskutar antee la generala principo dil uniformigo: -o... -agar o -ar... -ilo (angelo... angelagar o brosar... brosililo)? Me konkordas kun C ke preferinde la radikalesz substantivala e indikez l'instrumento, ne la ago, do angelo, broso, martelo, cizelo, plugo e c. e konseque angelagar, brosgagar, martelagar, cizelagar, plugagar (aye, malsona!) e c. - 1 yes, 8 no, *repulsita*.

*angeliar/angelagar. - 2 yes, 5 no. *BE*: existas du solvuri: 1. la nemediata verbigo: martelo - martelar, qua es maxim internaciona (adminime westeuropal). Desfortunoze ta solvuro komplete subversus la Ido-derivado, nam martelo signifikus ed objekto ed ago. Adoptar ta solvuro signifikus la sakrifiko dil esenca Ido-principo: renversebleso ed unsenceso gramatikal. 2. L'adoptiono di apta sufizo, qua solvuron me propozas en KoPro. Pro ta uzo me propozas la sufizo -i: a) pro ke en Ido ja existas kazi de qui on povas distilar ta derivivo-metodo: filozof... filozofiar e c. (agar kom...); b) pro ke simila kazi anke existas en la lingui nacional; F simonie = action de, comme Simon; F onanie e c. Ido: simonio = ago da, quale Simon; onanio. Pro ke ta vorti expresas agi, on dardas dicar: simoniar, onaniar; c) pro ke la vokalo -i- ne plulongigas la vorto. - Quale C atencigas lo sub *angelear, esez ne plu longtempe tolercha

